

JURIDISK UTREDNING AV FÖLJ-
DERNA AV ÄNDRINGEN I ÄKTEN-
SKAPSLAGEN

KYRKOSTYRELSEN

1 Inledning	2
1.1 Uppdraget från kyrkomötet	2
1.2 Bakgrundsmaterial till utredningen	2
2 Nuläge och praxis	3
2.1 Äktenskapslagen	3
2.1.1 Ändring av äktenskapslagen	3
2.1.2 Vigsel i enlighet med äktenskapslagen	5
2.2 Kyrkans egna bestämmelser och föreskrifter	6
2.2.1 Kyrkolagen och kyrkoordningen	6
2.2.2 Kyrkohandboken - Handboken för kyrkliga förrättningar	7
2.3 Äktenskapets giltighet och magistraternas tolkningar	8
2.3.1 Om äktenskapets giltighet	8
2.3.2 Magistraternas tolkningar	9
2.4 Likställdhet, religionsfrihet och kyrkans interna autonomi	9
3 Vigsselförrättarens skyldigheter och ansvar	11
3.1 Rättigheten och skyldigheten att förrätta kyrklig vigsel	11
3.2 Prästens skyldigheter som vigsselförrättare	12
3.3 Felaktigt förrättad vigsel och dess påföljder för vigsselförrättaren	13
4 Statens inställning till kyrkans egna villkor för kyrklig vigsel	15
5 Sammandrag	16
Källor	17

1 Inledning

1.1 Uppdraget från kyrkomötet

Kyrkomötet behandlade år 2015 ett ombudsinitiativ om den nya äktenskapslagen (ombudsinitiativ 2/2015). Syftet med ombudsinitiativet var att inleda en process som sträcker sig ända till följande kyrkomötesperiod och vars syfte var att bedöma vilka följder den nya äktenskapslagstiftningen har för kyrkan. Kyrkomötet beslutade den 5 november 2015 att remittera ärendet till Kyrkostyrelsen för juridisk utredning, särskilt av de frågor som ställdes i avsnitt 3.2.2 i allmänna utskottets betänkande 3/2015.

Allmänna utskottets betänkande avsnitt 3.2.2 Rättsliga frågor

Utskottet anser att kyrkan redan utrett att kyrkohandboken med stöd av äktenskapslagen, kyrkolagen (1054/1993) och kyrkoordningen (1055/1993) är det rättsliga dokument som anger på vilka villkor kyrklig vigsel kan förrättas. Kyrkohandboken förutsätter att äktenskapet ingås mellan en man och en kvinna.

Utskottet anser det också utrett att en präst inom evangelisk-lutherska kyrkan med stöd av äktenskapslagen, kyrkolagen och kyrkoordningen är skyldig att förrätta kyrkliga vigslar i enlighet med kyrkohandboken. Att agera på annat sätt skulle strida mot prästämbetets skyldigheter. En präst har ingen allmän vigselrätt utan förrättar vigseln endast under de förutsättningar som anges i kyrkoordningen och kyrkohandboken.

Enligt utskottets uppfattning finns det särskilt två rättsliga frågor som bör utredas. Den första är frågan om hur magistraten i egenskap av registermyndighet kontrollerar och övervakar lagligheten i kyrkliga vigslar innan äktenskapet registreras, och hur eventuella fel påverkar registreringen av äktenskapet. Den andra frågan anknyter till hur äktenskapets giltighet ska bedömas i det fall att en präst viger ett samkönat par. En vigsel som förrättats utan vigselrätt är ogiltig, men en felaktigt förrättad kyrklig vigsel kan trots felet få skydd av lagen. Då ska man också bedöma hur uppsåt eller vållande inverkar i fallet. Den tredje frågan kunde vara den allmänrättsliga frågan om hur staten i fortsättningen kommer att förhålla sig till religionssamfundens rätt att utfärda bestämmelser om villkoren för kyrklig vigsel.

1.2 Bakgrundsmaterial till utredningen

Utredningen baserar sig bland annat på förarbetena till äktenskapslagen och kyrkolagstiftningen, såsom regeringens propositioner samt riksdagens och kyrkomötets utskottsbetänkanden. Under beredningen har diskussioner förts med lagstiftningsdirektör Antti Leinonen och lagstiftningsrådet Outi Kemppainen från justitieministeriet samt med diskrimineringsombudsmannen Kirsi Pimiä. Som bilagor till denna utredning finns de expertutlåtanden som begärts av professorn i civilrätt vid Helsingfors universitet Urpo Kangas, professorn i civilrätt vid Åbo universitet Tuulikki Mikkola, professor emeritus i privaträtt vid Lapplands universitet Ahti Saarenpää samt professorn i författningsrätt vid Åbo universitet Veli-Pekka Viljanen.¹

¹ Expertutlåtandena har i bilagorna anpassats med avseende på textens fontstorlek och radavstånd. Sidnumren i utredningens fotnoter hänvisar till bilagornas sidnummer.

I enlighet med uppdraget begärdes utlåtanden av Regionförvaltningsverket i Östra Finland, som styr magistraterna, samt av magistraterna om deras registreringspraxis. Magistraterna gav ett gemensamt utlåtande för vilket redogörs i kapitel 2.3.2. Regionförvaltningsverket för Östra Finland hänvisade i sitt utlåtande till magistraternas utlåtande.

2 Nuläge och praxis

2.1 Äktenskapslagen

2.1.1 Ändring av äktenskapslagen

I 1 § i den gällande äktenskapslagen (234/1929) anges:

”En kvinna och en man som har kommit överens om att ingå äktenskap med varandra är förlovade.

Äktenskap skall ingås genom vigsel.

Före vigseln skall det utredas att hinder mot äktenskapet inte föreligger.”

Riksdagen har godkänt och Republikens president har stadfäst en ändring av äktenskapslagen, vilken träder i kraft den 1 mars 2017 (156/2015) varefter paragrafens 1 mom. lyder: *”Två personer som har kommit överens om att ingå äktenskap med varandra är förlovade.”*

Ändringen av äktenskapslagen grundade sig på ett medborgarinitiativ som lämnades till riksdagen i december 2013. I initiativet föreslogs ändringar i äktenskapslagen, lagen om registrerat partnerskap och lagen om ändring av lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet.² I den allmänna motiveringen till medborgarinitiativet konstateras att framställningen inte är avsedd att ingripa i religionssamfundens rätt att förrätta vigslar enligt villkor och former som de själva bestämt i enlighet med 16 § i äktenskapslagen. Alla religionssamfund som har rätt att förrätta vigsel, inklusive den evangelisk-lutherska kyrkan och det ortodoxa kyrkosamfundet, kommer även fortsättningsvis att självständigt få besluta om de viger samkönade par. I initiativet konstateras dessutom att *”den evangelisk-lutherska kyrkan och andra religionssamfund har i dagens läge rätt att ställa upp religionsrelaterade tilläggsvillkor för vigsel, och detta läge föreslås kvarstå. Exempelvis kan ett religionssamfund besluta att endast viga par av olika kön. En könsneutral äktenskapslag ger fortsatt evangelisk-lutherska kyrkan och andra religionssamfund rätt att själva besluta hur de ska förhålla sig till samkönade äktenskap”*.³

Riksdagens lagutskott har i sitt betänkande om medborgarinitiativet diskuterat framställningens inverkan på religionssamfundens verksamhet. I lagutskottets betänkande konstateras⁴ att äktenskapslagens 16 § innebär att vigsel är en rättighet religionssamfunden har, inte en skyldighet. Enligt

² MI 3/2013, Ö10/2013 rd.

³ Ö10/2013 rd, s. 5.

⁴ LaUB 14/2014 rd, s. 9 och 10.

Av de sakkunniga som lagutskottet hörde konstaterade professor Mikael Hidén i sitt skriftliga utlåtande att initiativet i fråga om grundlagsenlighet är så entydigt att något utlåtande inte behöver begäras av grundlagsutskottet. En förutsättning för initiativets entydighet är dock att religionssamfundens rätt att besluta om sin egen vigselpraxis garanteras på ett ändamålsenligt sätt. Ett religionssamfunds rätt att själv besluta om enligt vilka villkor, enligt vilka uppfattningar i anslutning till trossamfundets lära och genom vilka förfaranden samfundet viger till äktenskap omfattas av trossamfundets interna autonomi som skyddas av bestämmelsen om religionsfrihet. Hidén anser det dock vara nödvändigt att ett uttryckligt ställningstagande i ärendet görs i riksdagen (utskott eller plenum) om att den föreslagna lagändringen inte är avsedd att på något sätt inverka på religionssamfundens rätt att själva besluta om sina villkor för vigsel.

lagutskottets mening uppkommer ingen juridisk skyldighet för religionssamfunden att ändra sin vigselpraxis om de föreslagna lagändringarna i medborgarinitiativet godkänns. Utskottet anser det dock vara möjligt att de religiösa samfunden själva kommer att se över vigselpraxis. Lagutskottet konstaterar att om den evangelisk-lutherska kyrkan och andra religiösa samfund avstår från sin vigselrätt är det endast civil vigsel som ger de rättsverkningar som äktenskapet har. Det vore då inte heller längre ändamålsenligt att det är kyrkan eller religionssamfundet som förrättar hindersprövning för äktenskap. För de par som förhåller sig positiva till en kyrklig ceremoni skulle detta innebära en förändring eftersom de utöver den kyrkliga ceremonin alltid skulle behöva en borgerlig vigsel. Enligt lagutskottet är det fråga om en ändring som är av stor betydelse i fråga om såväl betydelse som konsekvenser.

I betänkandet från riksdagens lagutskott framhålls dessutom att religionssamfunden poängterar att de i enlighet med principerna för religionsfrihet måste kunna hålla fast vid den traditionella uppfattningen om äktenskapet i enlighet med sin egen övertygelse, undervisa och förkunna utifrån sin egen övertygelse och även vägra viga någon av övertygelse. Religionssamfunden ser ändå med oro på hur ändringar av äktenskapslagen kan komma att påverka deras yttrande- och religionsfrihet. Det anses föreligga en risk för att religionssamfundens rättigheter åsidosätts eller att de anklagas för diskriminering på grund av sin undervisning och vigselpraxis. Lagutskottet gör därför den bedömningen att religionssamfundens inställning till vigselrätten också kan påverkas av pressen utifrån, från samhällets eller församlingens håll, om de föreslagna ändringarna genomförs. Det är också möjligt att en sådan press i sinom tid kan lyfta upp frågan om en vigselrätt med rättslig verkan ska kvarstå hos religionssamfunden.

Riksdagens lagutskott föreslår i sitt betänkande att de lagförslag som ingår i medborgarinitiativet förkastas. I en reservation till betänkandet som har undertecknats av åtta utskottsmedlemmar behandlas de religiösa samfundens ställning. I reservationen konstateras att lagändringen inte ingriper i religionssamfundens rätt att besluta om vem de viger till äktenskap. Enligt 16 § i äktenskapslagen bestäms de övriga villkoren och formerna för kyrklig vigsel av det religionssamfund inom vilket vigseln förrättas. Avsikten med lagändringen är inte att ingripa i religionssamfundens interna debatter om vem de ska viga. I reservationen förutsätts det att man genom den föreslagna lagändringen inte på något sätt ingriper i religionssamfundens rätt att själva bestämma om villkoren för vigsel.⁵ I reservationen konstateras dessutom att den föreslagna lagändringen inte syftar till att ingripa i någons personliga äktenskapsuppfattning.

Var och en får själv bestämma vilken innebörd äktenskapet har för just dem. Lagstiftaren ska beakta rättvisa och jämlikhet i sina beslut och då respektera grundlagens syften.

Riksdagen godkände den 28 november 2014 det på medborgarinitiativet baserade förslaget till lag om ändring av äktenskapslagen enligt reservationen i lagutskottets betänkande men med avvikelser från lagutskottets betänkande. Riksdagens stora utskott konstaterade i sitt betänkande⁶ att det omfattar riksdagens beslut i ärendet.

Professor Veli-Pekka Viljanen konstaterar i sitt utlåtande till lagutskottet att äktenskapet i olika religioner kan vara nära knutet till religionens lärostrukturer. Ur religionsfrihetssynvinkel vore det problematiskt att religionssamfunden av det allmänna skulle åläggas att sköta uppgifter som strider mot religionens läror. Justitieministeriet instämde i sitt utlåtande i professor Viljanens uppfattning. Om detta även i Viljanens utlåtande, s. 44.

⁵ LaUB 14/2014 rd, s. 18 och 19.

⁶ StoUB 2/2014 rd.

2.1.2 Vigsel i enlighet med äktenskapslagen

Vigsel till äktenskap regleras i 4 kap. i äktenskapslagen. En övergripande reform av bestämmelserna i äktenskapslagen om ingående och upplösning av äktenskap genomfördes genom en ändring av äktenskapslagen som trädde i kraft i januari 1988 (441/1987, RP 62/1986 rd).⁷ Därefter ändrades bestämmelserna i 4 kap. till följd av lagen om vigselrätt 2008, varvid nödvändiga preciseringar främst av teknisk natur infördes i äktenskapslagen.⁸

Bestämmelser om vigselformerna finns i 14 § i äktenskapslagen. Enligt den paragrafen förrättas vigsel som antingen kyrklig eller borgerlig vigsel. Kyrklig vigsel förrättas inom evangelisk-lutherska eller ortodoxa kyrkan eller ett registrerat religionssamfund. Brudparet har alltså i princip rätt att välja formen för vigseln, vigselförrättaren och vigselplatsen oberoende av vem som utfört hinderprövningen. Man ska dock beakta eventuella villkor för kyrklig vigsel som det religiösa samfundet fastställt.⁹

I 15 § i äktenskapslagen finns bestämmelser om minimikraven för vigselförrättning som ska iakttas vid både kyrklig och borgerlig vigsel. Vigselförrättaren och de förlovade ska vara samtidigt närvarande vid vigseln. Vigselförrättaren ska fråga vardera av de förlovade om han eller hon vill ingå äktenskap med den andra och båda ska svara jakande på frågan. Därefter ska vigselförrättaren konstatera att de är äkta makar. Om vigseln inte uppfyller dessa minimikrav är den ogiltig med stöd av 19 § i äktenskapslagen.¹⁰

I enlighet med 16 § i äktenskapslagen bestäms utöver vad som föreskrivs i 15 § övriga villkor och former för kyrklig vigsel av det religionssamfund inom vilket vigseln förrättas. Regeringens proposition från 1986 konstaterar att rätten till kyrklig vigsel även beror på lagstiftningen om evangelisk-lutherska eller ortodoxa kyrkan och i respektive religionssamfund av samfundets egna bestämmelser och läromässiga begränsningar. Utöver minimikraven för vigsel bestäms alltså enligt den paragrafen övriga villkor och former för kyrklig vigsel av det religionssamfund inom vilket vigseln förrättas. Enligt motiveringen kan villkoren för vigseln till exempel inbegripa genomgången konfirmandundervisning eller annan religiös undervisning eller lysning till äktenskap.¹¹

Före lagändringen inkluderade äktenskapslagen en bestämmelse enligt vilken äktenskapet måste ingå civilt om de förlovade eller den ena av dem inte hörde till något religionssamfund eller om någondera eller vardera hörde till ett religionssamfund som inte får förrätta vigslar. Samma förfarande

⁷ RP 62/1986 rd.

⁸ RP 14/2008 rd.

⁹ RP 62/1986 rd, s.42.

¹⁰ RP 62/1986 rd, s.43.

¹¹ RP 62/1986 rd, s.43.

I justitieministeriets utredning från 2010 (83/2010) konstateras att bestämmelserna om vigsel till äktenskap är tillämplbara i gällande form även om könsneutrala äktenskap godkänns. Kyrkan och religionssamfundet kan även för närvarande utifrån religiösa grunder ställa ytterligare krav på ingående av äktenskap. Ett sådant tilläggskrav kan bland annat vara att endast personer av motsatt kön kan viga till äktenskap. Om riktigheten i en sådan avskiljning ifrågasätts kan enligt utredningen en preciserande bestämmelse tas in i lagen.

Enligt artikel 12 i Europakonventionen har giftasvuxna män och kvinnor rätt att ingå äktenskap och bilda familj i enlighet med de nationella lagar som reglerar utövandet av denna rättighet. Europadomstolen har ansett att den rättighet som avses i artikeln inte nödvändigtvis under alla omständigheter ska begränsas till att gälla endast äktenskap mellan personer av motsatt kön. Frågan om huruvida samkönade äktenskap ska tillåtas ska dock avgöras av den nationella lagstiftaren. Enligt domstolen har olika stater olika djupt rotade sociala och kulturella uppfattningar om äktenskapet som institution. Varje stat har själv de bästa förutsättningarna att bedöma det egna samhällets behov (Schalk ja Kopf v. Itävalta, no. 30141/04).

Däremot ansåg Europadomstolen med hänvisning till trenden i Europarådets medlemsstater att juridiskt erkänna parrelationer mellan personer av samma kön att Italien bröt mot skyddet för familjelivet enligt artikel 8 i människorättskonventionen då samkönade par inte hade möjlighet att registrera sitt parförhållande (Oliari ja muut v. Italia, 2015).

gällde om den ena av de förlovade hörde till ett kristet och den andra till ett icke-kristet religions-samfund eller om vardera hörde till icke-kristna religionssamfund, även om dessa samfund eller det ena samfundet hade rätt att förrätta vigslar. Bestämmelsen ströks ur äktenskapslagen vid revideringen 1988. Framställningens allmänna motivering lyfter fram att religionssamfunden med rätt att förrätta vigsel redan enligt de då gällande bestämmelserna i äktenskapslagen gavs rätt att ställa upp egna villkor för vigsel som de förlovade måste uppfylla innan samfundet kan förrätta vigseln. Framställningen omfattar principen om att man inte ska ingripa i religionssamfundens läror om äktenskapet (*integritetsprincipen*). Denna princip finns även i den gällande äktenskapslagen.¹²

I 17 § i äktenskapslagen anges vem som har rätt att förrätta kyrklig vigsel. Inom evangelisk-lutherska kyrkan är det prästerna som har rätt att förrätta vigsel. Bestämmelsen gäller endast rätten att förrätta kyrklig vigsel. Äktenskapslagen inkluderar ingen bestämmelse om vem som är skyldig att förrätta kyrklig vigsel, utan detta fastställs utifrån respektive religionssamfunds egna bestämmelser. Enligt bestämmelsen får kyrklig vigsel inom evangelisk-lutherska kyrkan förrättas av en präst. Därmed förrättar prästen alltid vigsel förutom i enlighet med äktenskapslagen även i enlighet med de villkor och former som kyrkan själv fastställt, och kan inte förrätta borgerlig vigsel.¹³

I 17 b § i äktenskapslagen finns bestämmelser om vilka tjänsteinnehavare som är skyldiga att förrätta borgerlig vigsel. Dessa är de i paragrafens 1 mom. angivna tjänsteinnehavarna vid tingsrätterna och magistraterna. Därtill kan magistraten under vissa förutsättningar ge privatpersoner som fyller särskilt föreskrivna behörighetsvillkor rätt att förrätta borgerlig vigsel. Övriga personer har varken skyldighet eller rätt att förrätta borgerlig vigsel.

Utöver ovan nämnda bestämmelser föreskriver 4 kap. om vigsel i äktenskapslagen om skyldigheterna för vigselförrättare med rätt att förrätta borgerlig vigsel och om avgifterna för borgerlig vigsel. Dessutom föreskriver kapitlet om vigselförrättarens ansvar när han eller hon känner till att det finns hinder för äktenskapet eller vigselförrättningen samt att äktenskapet är ogiltigt.

2.2 Kyrkans egna bestämmelser och föreskrifter

2.2.1 Kyrkolagen och kyrkoordningen

I 4 kap. 2 § 1 mom. i kyrkolagen föreskrivs att bestämmelser om kyrkliga förrättningar ges i kyrkoordningen (1055/1993) och kyrkohandboken. Kyrkoordningen innehåller bestämmelser om kyrkans verksamhet och interna angelägenheter. I 2 kap. i kyrkoordningen finns bestämmelser om kyrkans heliga handlingar. I den tidigare kyrkolagen från 1964 inkluderade 2 avdelningen "Kyrkans heliga handlingar" sammanlagt 10 kapitel av vilka endast en del bevarades i samband med reformen av kyrkolagstiftningen 1994. Huvuddelen av de då gällande bestämmelserna togs enligt förslag in i kyrkoordningen, som kompletteras av kyrkohandboken.¹⁴

I 2 kap. 18 § i kyrkoordningen föreskrivs om villkoren och formerna för kyrklig vigsel inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Enligt paragrafens 1 mom. vigs de förlovade kyrkligt till äktenskap på det sätt som föreskrivits i kyrkohandboken och vigseln förrättas av en präst. Bestämmelsen upprepar skyldigheten enligt 4 kap. 2 § 1 mom. i kyrkolagen och 2 kap. 1 § 2 mom. i kyrkoordningen att förrätta kyrkliga förrättningar i enlighet med kyrkohandboken. Den kan i enlighet med

¹² RP 62/1986 rd, s. 12 och 13

¹³ Kangas konstaterar i sitt utlåtande att en präst blir behörig att viga ett förlovat par till äktenskap efter att han eller hon ordinerats till prästämbetet. Kangas konstaterar att även en vikarierande präst har vigselrätt. En präst som avgått från sin tjänst eller avgått med pension har i enlighet med ordalydelsen i (äktenskaps)lagen inte rätt att viga (s. 19 i utlåtandet). Med präst avses den som i enlighet med 5 kap. 1 a § 2 mom. i kyrkolagen antingen har vigts till eller beviljats rätt att utöva prästämbetet i Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Ordalydelsen i bestämmelsen i äktenskapslagen kan inte anses förutsätta ett tjänsteförhållande till församlingen eller kyrkan.

¹⁴ Betänkande utgivet av kommittén för revision av kyrkolagen, s. 7 och 172.

16 § i äktenskapslagen anses komplettera bestämmelsen om vigselform i äktenskapslagen. Bestämmelsen grundar sig också på 17 § i äktenskapslagen enligt vilken endast en präst kan förrätta kyrklig vigsel.

I paragrafens 2 mom. föreskrivs om ytterligare villkor för kyrklig vigsel med stöd av 16 § i äktenskapslagen. Bestämmelsen anger under vilka förutsättningar kyrklig vigsel kan genomföras då hinderprövning har utförts i enlighet med äktenskapslagen. De som ska vigas kyrkligt ska vara medlemmar av kyrkan och ha genomgått konfirmandundervisning. Är den ena av de förlovade inte medlem av kyrkan kan vigseln förrättas kyrkligt om den som inte hör till kyrkan hör till någon annan kristen kyrka eller ett kristet religionssamfund.

Kommittén för revision av kyrkolagen föreslog i sitt betänkande 1988 att förutsättningarna för kyrklig vigsel ska lindras. Kommittén ansåg till exempel att det inte fanns tillräckliga teologiska grunder för att kräva att de båda förlovade ska ha genomgått konfirmandundervisning. Kyrkomötet beslutade dock att återinföra bestämmelsen sådan den löd i kyrkolagen 1964.¹⁵

I och med Borgåöverenskommelsen, som antogs av kyrkomötet den 8 november 1995, kompletterades kyrkolagen och kyrkoordningen i syfte att verkställa Borgådeklarationen som ingick i den gemensamma Borgåöverenskommelsen 2001. Ett nytt 2 mom. tillkom i 1 kap. 4 § i kyrkoordningen där man reglerar rätten för medlemmar av avtalskyrkorna att bli delaktiga av kyrkans heliga handlingar på samma grunder som kyrkans medlemmar. Till kyrkans heliga handlingar hör också vigsel till äktenskap. Därmed kan medlemmar av avtalskyrkorna vigas kyrkligt till äktenskap på samma grunder som kyrkans medlemmar.

2.2.2 Kyrkohandboken - Handboken för kyrkliga förrättningar

Kyrkohandboken bygger på kyrkolagen. Enligt 4 kap. 2 § 1 mom. i kyrkolagen finns bestämmelser om gudstjänsterna, sakramenten och de kyrkliga förrättningarna i kyrkoordningen och kyrkohandboken. Ordalydelsen i bestämmelsen kan anses framhäva kyrkohandbokens bindande karaktär eftersom den anger att kyrkliga förrättningar regleras i kyrkohandboken.

Enligt momentet meddelar domkapitlet vid behov kompletterande anvisningar. Rätten enligt den andra meningen i momentet att meddela kompletterande anvisningar hänför sig till biskopens och domkapitlets allmänna behörighet, enligt vilken de har rätt att leda prästernas och församlingarnas verksamhet. I motiveringen till bestämmelsen konstateras att biskoparna vid behov kan förhandla på biskopsmötet om enhetlig praxis i de olika stiftet. Motiveringen hänvisar också till en separat bestämmelse enligt vilken frågor om gudstjänster, kyrkliga förrättningar, användning av kyrkan eller kollekter som kan bestämmas av församlingen ska underställas domkapitlet för avgörande om kyrkoherden och kyrkorådet inte är eniga i dem.¹⁶

Enligt 2 kap 18 § 1 mom. i kyrkoordningen vigs de förlovade kyrkligt till äktenskap på det sätt som anges i kyrkohandboken. Kyrkohandboken antas av kyrkomötet i två behandlingar och antagandet förutsätter föreskriven kvalificerad majoritet (KL 20:10). Handboken för kyrkliga förrättningar, som inkluderar formuläret för kyrklig vigsel, antogs av kyrkomötet den 8 november 2003.

Formuläret för vigsel till äktenskap definierar de förlovade som man och kvinna eller brud och brudgum. Detta framgår bland annat av de bibelställen som valts till inledning eller läsning under förrättningen och av bönerna. I avsnittet om vigsel kallas makarna brud och brudgum.

¹⁵ Betänkande utgivet av kommittén för revision av kyrkolagen, s. 175–177 och revisionsutskottets betänkande s. 131.

¹⁶ Betänkande utgivet av kommittén för revision av kyrkolagen, s. 23.

Formuläret för vigsel till äktenskap togs senast upp på kyrkomötet 2014 i samband med ett ombudsinitiativ om tillfogande av alternativ i formuläret för vigsel till äktenskap i de fall där den ena eller båda parterna har barn (ombudsinitiativ 2/2014). I ett utlåtande av biskopsmötet (1/2014) som relaterar till samma tema konstateras att det är synnerligen viktigt att formulären för vigsel i handboken för kyrkliga förrättningar tillämpas mer mångsidigt i vår kyrka (t.ex. inledningsorden, prästens tal, förbönera). Syftet är att förrättningarna bättre ska svara mot kyrkans föränderliga omvärld. I kyrkomötets konstitutionsutskotts utlåtande om initiativet konstateras att handboksfrågorna är bindande för den förrättande prästen som inte på eget bevåg kan ändra formuleringen i dem. Däremot har prästen själv rätt att utöva sitt inflytande i fråga om vissa delar av formuläret, såsom bibeltexterna, talet och förbönen.¹⁷

2.3 Äktenskapets giltighet och magistraternas tolkningar

2.3.1 Äktenskapets giltighet

I enlighet med 19 § i äktenskapslagen är en vigsel ogiltig om den inte har förrättats enligt 15 § eller om den har förrättats av någon som inte haft rätt att förrätta vigsel. Republikens president kan dock av synnerligen vägande skäl besluta att en vigsel som är ogiltig på ovan nämnda grunder ska anses vara giltig. Ansökan om detta kan lämnas av vardera av de vigda eller, om någondera har avlidit, av hans eller hennes arvinge.¹⁸

Äktenskapets giltighet bedöms i enlighet med bestämmelserna i äktenskapslagen. Principen i äktenskapslagen om att inte ingripa i de religiösa samfundens läror om äktenskapet innebär också att villkoren och formerna för kyrklig vigsel i kyrkans interna föreskrifter och bestämmelser inte inverkar på bedömningen av äktenskapets giltighet. Även om den kyrkliga myndigheten i enlighet med 16 § i äktenskapslagen har rätt att bestämma de övriga villkoren och formerna för vigsel berättigar inte en förbigång av dem under vigselförrättningen till att ogiltigförklara vigseln. Konsekvenserna av ett formellt fel som strider mot kyrkans interna bestämmelser kan endast gälla vigselförrättaren, inte brudparet.¹⁹

Äktenskapets rättsverkningar gäller och civilståndet ändras redan när vigseln förrättas. Verkningarna av vigseln är likställda i alla parförhållanden. En registeranteckning i befolkningsregistret har ingen verkan på äktenskapets giltighet. Den är en följdåtgärd som inte är en tilläggsförutsättning för äktenskapets giltighet som måste uppfyllas för att bestämmelserna i äktenskapslagen ska kunna tillämpas på makarna.²⁰

¹⁷ Ombudsinitiativ 2/2014, biskopsmötets utlåtande 1/2014 och utlåtande av kyrkomötets konstitutionsutskott 1/2014. Därtill ansåg biskopsmötet i en utredning för kyrkomötet 2010 att en ändring av formulären i kyrkohandboken exempelvis för välsignelse av samkönade par förutsätter ett kyrkomötesbeslut med kvalificerad majoritet (s. 120). Professor Kangas är av annan åsikt (utlåtande, s. 30).

¹⁸ Äktenskapslagen innehåller inga bestämmelser om förfarandet i fråga om i vilken ordning man kan konstatera att en vigsel är ogiltig. I ett beslut av högsta förvaltningsdomstolen konstateras att vigsel till äktenskap i enlighet med bestämmelserna i äktenskapslagen är en privaträttslig akt mellan de trolovade som förrättas under medverkan av vigselmyndigheten. Därmed är en vigsel som häradskrivaren har förrättat inte ett sådant beslut i ett förvaltningsärende som avses i förvaltningsprocesslagen, och högsta förvaltningsdomstolen var därför inte behörig att pröva ansökan om dess återbrytande (HFV 2003:69). Det handlar inte heller om skilsmässa. En ogiltig vigsel resulterar i ett så kallat putativt äktenskap där parterna på felaktiga grunder tror sig ha ingått ett lagligt äktenskap. Till ogiltig vigsel an knyter inga förmögenhetsrättsliga konsekvenser. I den juridiska litteraturen har man ansett att det trots avsaknaden av bestämmelser om förfarande ingår i en allmän domstols behörighet att konstatera att en vigsel är ogiltig.

¹⁹ Kangas, s. 21; Mikkola s. 35 och Saarenpää, s. 41.

²⁰ Kangas, s. 21 och 21–32; Mikkola s. 36 och Saarenpää, s. 39.

2.3.2 Magistraternas tolkningar

Av magistraternas utlåtande framgår att vigsel till äktenskap som förrättas av en präst i evangelisk-lutherska kyrkan mycket sällan registreras i magistraten. På blanketten för intyg över hindersprövning för äktenskap/vigselanmälan kan man redan i samband med hindersprövningen göra en anteckning om möjligheten att förrätta kyrklig vigsel. I samband med vigselsegistreringen kontrolleras inte uppgifternas riktighet eftersom det inte faller under magistraternas behörighet.

Magistraterna kontrollerar inte heller för en evangelisk-luthersk församlings del om en anmälan om registrering är försedd med församlingens stämpel eller om den vigsselförrättande prästen har rätt att viga. Om den vigsselförrättande prästens namnteckning/namnförtydligande inte är bekant och prästen alltså är verksam i en främmande församling eller utomlands görs dock en kontroll. Då kan man bland annat kontrollera om det är fråga om en präst, men rätten att verka som präst kontrolleras inte nödvändigtvis.²¹

När ovan nämnda blankett har saknat anteckning om att vigseln kan förrättas kyrkligt och vigseln trots det har förrättats av en präst har äktenskapet registrerats på normalt sätt. Det ankommer inte på magistraten att utreda förutsättningarna för kyrklig vigsel. Prästen ansvarar för att förutsättningarna för kyrklig vigsel uppfylls och han eller hon ska agera på det sätt som tjänsten förutsätter.

Magistraterna tillfrågades också vilken betydelse de tillskriver förutsättningarna för kyrklig vigsel enligt kyrkans bestämmelser med avseende på äktenskapets giltighet. I sitt utlåtande hänvisar magistraterna till 19 § samt 17 och 17 a § i äktenskapslagen. De villkor och former som anges i kyrkoordningen och som avses i 16 § i äktenskapslagen har inte i äktenskapslagen tillskrivits betydelse som inverkar på äktenskapets giltighet. Enligt utlåtandet torde ärendet i oklara fall kräva en fastställetal eller motsvarande vid den underrätt som avgör giltigheten, om inte 19 § 2 mom. i äktenskapslagen är tillämpligt. Utlåtandet lyfter också fram integritetsprincipen i äktenskapslagen: religiösa samfund har rätt att välja sina egna former, medan förutsättningarna för att en vigsel ska vara giltig anges i 15 § i äktenskapslagen. Av utlåtandet framgår även principen om att registreringen av äktenskapet saknar betydelse med avseende på äktenskapets giltighet.

2.4 Likställdhet, religionsfrihet och kyrkans interna autonomi

I början av 2015 trädde en ny diskrimineringslag (1325/2014) i kraft. Diskrimineringslagen är en allmän lag som tillämpas på såväl offentlig som privat verksamhet. Samma bestämmelser i diskrimineringslagen som förpliktar myndigheterna förpliktar även kyrkans och församlingarnas samt de

²¹Professor Kangas konstaterar i sitt utlåtande (s. 21) att det vore orimligt om ett fel skulle leda till absolut ogiltigförklaring av äktenskap i det fall att de förlovade inte har möjlighet att försäkra sig om att prästen fortfarande har rätt att viga. För sådana fall har ett arrangemang tagits in i äktenskapslagen enligt vilket fel kan korrigeras så att Republikens president på ansökan godkänner äktenskapet som giltigt.

I praktiken var man tvungen att ändra rättsläget för vigslar som förrättats utan vigslerätt genom en lagändring 2009. En ändring i äktenskapslagen som trädde i kraft i oktober 2008 utökade kretsen av tjänstemän med rätt att förrätta borgerlig vigsel bland annat genom att inkludera även auskultanter i domstolspraktik, eller tingsnotarier, som med stöd av tingsrättslagen är skyldiga att förrätta vigslar. Enligt en ändring i tingsrättslagen som trädde i kraft i januari 2009 kunde notarier inte längre åläggas att förrätta vigslar. Detta ledde till att notarierna i början av 2009 hann viga ett tiotal par innan lagändringen uppmärksammades. Situationen medförde osäkerhet om huruvida de vigslar som förrättats av notarierna var lagliga. Problemet åtgärdades av riksdagen som på initiativ av riksdagens lagutskott ändrade tingsrättslagen i samband med propositionen om ändring av strafflagen och statstjänstemannalagen (RP 33/2008 rd) så att möjligheten att ålägga en notarie att förrätta vigslar kunde tillämpas retroaktivt redan från den 1 januari 2009. I övrigt trädde den ändring av tingsrättslagen som riksdagen då godkände i kraft den 15 maj 2009.

kyrkliga samfälligheternas myndigheter bland annat när de utför offentliga förvaltningsuppgifter. Med offentliga förvaltningsuppgifter avses i den lagen detsamma som i 124 § i grundlagen.

Lagen tillämpas dock inte på verksamhet som hör till privatlivet eller familjelivet och inte heller på religionsutövning. I regeringens proposition till lagen avser religionsutövning verksamhet som hör till religionsfrihetens kärnområde enligt 11 § i Finlands grundlag och tolkningspraxis gällande 9 § i Europakonventionen. Till religionsutövning hör bland annat gudstjänst (GrUU 7/2007 rd, s. 5) samt övriga religiösa förrättningar och evenemang inom bland annat evangelisk-lutherska kyrkan. Som religionsutövning räknas även undervisnings- och förkunnelseverksamhet som har nära samband med religionsutövningen, om inte annat följer av Europeiska unionens lagstiftning. Genom den föreslagna lagen ingriper man inte i de religiösa samfundens läror och tolkningar till exempel för välsignelse av äktenskap. I ett religiöst samfund är vigsel till äktenskap en del av rätten att utöva religion (GrUU 8/2008, s. 2). Verksamhet som kränker människovärdet eller andra grundläggande fri- och rättigheter eller som strider mot grunderna för rättsordningen kan dock inte betraktas som utövning av religion.²²

I 11 § i grundlagen tryggas vars och ens religions- och samvetsfrihet. Till religions- och samvetsfriheten hör rätten att bekänna sig till och utöva en religion, rätten att ge uttryck för sin övertygelse och rätten att höra till eller inte höra till ett religiöst samfund. Ingen är skyldig att mot sin övertygelse ta del i religionsutövning. Enligt förarbetet till reformen av de grundläggande fri- och rättigheterna hör möjligheten inom respektive religiösa samfund att besluta om sina egna religiösa ceremonier till friheten att bekänna sig till och utöva religion (RP 309/1993, s. 59). Riksdagens grundlagsutskott har konstaterat att kyrklig vigsel är en del av rätten att utöva religion (GrUU 8/2008, s.2). Religionsfriheten omfattar religiös föreningsfrihet. Detta förutsätter att det religiösa samfundet har en intern autonomi av ett visst slag och rätt att bestämma om sina egna ärenden, såsom trosbekännelse, religionsutövning och religionsundervisning, ärenden som hör samman med samfundets andliga verksamhet samt valet av religiösa ledare, präster och lärare (GrUU 28/2006 rd, s. 2, GrUU 20/2003 rd, s. 2, GrUU 57/2001 rd. s.2).²³

I äktenskapslagen har kyrkans och de övriga religiösa samfundens interna autonomi tryggats i 16 §. Trots att 16 § ursprungligen inte stiftades i syfte att trygga de religiösa samfundens möjlighet att begränsa vigsel till äktenskap till endast par av olika kön utgår förarbetet till ändringen i äktenskapslagen klart från att paragrafen också tillåter en sådan tolkning.²⁴

Den i grundlagens 11 § tryggade interna autonomi för religiösa samfund och deras rätt att besluta om frågor som gäller religionsutövning, vilka ingår i religionsfriheten, inkluderar en rätt för kyrkan och andra religiösa samfund att själva ställa upp ytterligare villkor för vigsel till äktenskap. Dessa ytterligare villkor kan även innebära att man utsträcker vigsel till äktenskap till att gälla endast par av olika kön. Därmed överlåter grundlagen, liksom 16 § i äktenskapslagen, avgörandet i frågan på kyrkan och de religiösa samfunden själva.²⁵

²² RP 19/2014 rd, s. 56. Riksdagens grundlagsutskott har konstaterat att kyrklig vigsel är en del av rätten att utöva religion. Till friheten att bekänna sig till och utöva religion hör möjligheten inom respektive religiösa samfund att besluta om sina egna religiösa ceremonier (GrUU 8/2008, s. 2).

²³ Viljanen, s. 43 och 44.

²⁴ Viljanen, s. 43. Viljanen konstaterar vidare i sitt utlåtande att frågan om vilka verkningar ändringen i äktenskapslagen har för evangelisk-lutherska kyrkan och andra religiösa samfund uttryckligen togs upp och bedömdes när äktenskapslagen ändrades. Syftet var inte att ingripa i evangelisk-lutherska kyrkans egen beslutanderätt i fråga om vilka ytterligare villkor kyrkan ställer upp för kyrklig vigsel utöver bestämmelserna i äktenskapslagen (s. 43 och 44). Jfr Kangas, s. 29.

²⁵ Viljanen, s. 44.

3 Vigsselförrättarens skyldigheter och ansvar

3.1 Rättigheten och skyldigheten att förrätta kyrklig vigsel

Enligt äktenskapslagen har en präst rätt att förrätta kyrklig vigsel men ingen skyldighet att göra det. Frågan om vem som är skyldig att i kyrkan förrätta kyrklig vigsel regleras i kyrkans egna författningar.

I 4 kap.1 § i kyrkolagen föreskrivs om att skötseln av kyrkliga förrättningar hör till församlingens uppgifter. I kyrkolagen finns dessutom en generell bestämmelse om att en tjänsteinnehavare på ett sakligt sätt och utan dröjsmål ska sköta de uppgifter som hör till tjänsteförhållandet samt iakttä gällande bestämmelser och föreskrifter och arbetsgivarens arbetslednings- och övervakningsföreskrifter (KL 6:26). Till arbetsgivarens rätt att leda och övervaka arbetet hör rätten att bestämma hur, var och när arbetet utförs och rätten att övervaka arbetet och kvaliteten på arbetsresultatet.²⁶ Bestämmelsen gäller dock enbart personer som står i anställningsförhållande till en kyrklig arbetsgivare. På basis av denna bestämmelse kan församlingens kyrkoherde antingen med hjälp av arbetsfördelningsplanen eller annars ålägga en underlydande präst att förrätta vigslar till äktenskap i församlingen.

I övrigt regleras prästernas skyldighet att utföra kyrkliga förrättningar i kyrkoordningen. Enligt 2 kap. 24 § i kyrkoordningen har en medlem av församlingen rätt att för en kyrklig förrättning anlita den präst i sin hemförsamling som han eller hon önskar, om inte ett tvingande skäl utgör hinder härför. En präst är även skyldig att utföra kyrkliga förrättningar inom sin egen församlings område på begäran av en medlem av någon annan församling. På anhållan får en präst utföra kyrkliga förrättningar även i en annan församling. Enligt förarbetena till kyrkoordningen har en präst med stöd av sitt prästämbete rätt att förrätta kyrkliga förrättningar överallt i Finland. Sett till prästens tjänsteplikter är det primära dock att han eller hon ser till de egna församlingsmedlemmarnas andliga behov inom den egna församlingens område.²⁷ Bestämmelsen innebär således att präster anställda i församlingen har en skyldighet att förrätta kyrkliga förrättningar, såsom vigsel till äktenskap.

I 2 kap. 18 § 2 mom. i kyrkoordningen knyts vigsselförrättandet till prästämbetet (KL 5:1 a, 2 punkten).²⁸ Bestämmelsen i 5 kap. 1 § 1 mom. i kyrkoordningen om att det särskilt ankommer på en präst att förrätta den offentliga gudstjänsten och förvalta de heliga sakramenten, att omhändera övriga kyrkliga förrättningar samt den enskilda själavården och bikten gäller dessutom uttryckligen prästämbetet. Det finns ingen klar bestämmelse om huruvida andra präster än de som innehar en tjänst i en församling har en skyldighet att sköta en kyrklig förrättning. Med stöd av 2 kap. 24 § i kyrkoordningen torde man kunna se det så att en skyldighet kan uppstå i en sådan situation när en präst som är anställd i församlingen inte finns att tillgå.

Däremot kan man konstatera att den ändring av äktenskapslagen som träder i kraft i början av mars 2017 inte ålägger prästerna en skyldighet att viga personer av samma kön till äktenskap. Den integritetsprincip som etablerats i 16 § i äktenskapslagen och kyrkans interna autonomi som baserar

²⁶ RP 41/2012 rd, s. 40.

²⁷ Betänkande avgivet av kommittén för revision av kyrkolagen II boken, s. 178.

²⁸ Jfr Kangas, sidorna 18 och 19.

sig på religionsfrihet ger kyrkan själv befogenhet att utöver de villkor som fastställs i äktenskapslagen uppställa de villkor och former för vigsel till äktenskap som ska iakttas inom kyrkan.²⁹ Enligt den äktenskapssyn som för närvarande är rådande inom kyrkan, och som återspeglas i kyrkohandbokens äktenskapsformulär, är äktenskapet ett förbund mellan en man och en kvinna.³⁰

2 Prästens skyldigheter som vigselförrättare

Enligt **18 § i äktenskapslagen** får vigsel inte förrättas, om vigselförrättaren känner till någon omständighet som hindrar äktenskapet eller om vigselförrättaren finner att någondera av de förlovade till följd av rubbat sinnestillstånd uppenbarligen inte förmår inse äktenskapets betydelse. Vigselförrättaren ska också före vigseln förvissa sig om att hindersprövning har utförts i enlighet med vad som föreskrivs i äktenskapslagen. Om längre tid än fyra månader har förflutit från det att intyget över hindersprövning utfärdades får vigsel inte förrättas på grundval av intyget.

Enligt äktenskapslagen ska vigselförrättaren vägra att förrätta vigsel då det enligt intyget över hindersprövning inte föreligger något hinder mot äktenskap, men den som förrättar vigseln har kännedom om att ett hinder föreligger. Äktenskap är en frivillig rättshandling. Den som har för avsikt att ingå äktenskap måste ha förmågan att inse vilken slags rättshandling han eller hon är i färd att ingå samt också inse innebörden av denna rättshandling. Om vigselförrättaren märker att någon av de förlovade till exempel till följd av rubbat sinnestillstånd inte förmår inse äktenskapets betydelse får han eller hon inte förrätta vigseln.³¹

Enligt äktenskapslagen ska vigselförrättaren dessutom före vigseln förvissa sig om att hindersprövning har utförts i enlighet med vad som föreskrivs i äktenskapslagen. Intyget över hindersprövningen är giltigt i fyra månader från den dag då intyget utfärdats. Vigsel får inte förrättas på grundval av ett intyg som är äldre än fyra månader utan en ny prövning av hinder mot äktenskap måste då utföras. I regeringspropositionen om en ändring av äktenskapslagen har man dock ansett att även en vigsel som förrättas felaktigt förrättas på grundval av ett föråldrat intyg ska vara giltigt i enlighet med 19 § 1 mom. i äktenskapslagen.³²

Förutom av äktenskapslagen är en präst som förrättar en kyrklig vigsel även bunden av de villkor och former för vigsel till äktenskap som anges i såväl kyrkolagen som kyrkoordningen eller som fastställts i kyrkohandboken (KL 4:2,1). När en präst avger sitt prästlöfte förbinder han eller hon sig att efterleva kyrkans lag och ordning (KO 5:6). Den präst som förrättar vigseln måste alltså förvissa sig om att de förlovade uppfyller de villkor för kyrklig vigsel som anges i 2 kap. 18 § 2 mom. i kyrkoordningen. I samband med prövningen av hinder mot äktenskap kan de förlovade också begära att uppgiften om genomgången skriftskola, vilken krävs för kyrklig vigsel, kontrolleras samtidigt. Villkoren för kyrklig vigsel måste dock föreligga när vigselförrättningen sker. Av denna anledning är det skäl att än en gång klargöra möjligheten till en kyrklig vigsel just före vigseln.³³

²⁹ Mikkola, s. 36, Saarenpää, s. 40 och Viljanen, s. 44. Jfr Kangas, s 29–31.

³⁰ Biskopsmötets redogörelse med anledning av den nya äktenskapslagen, 31.8.2016.

I riksdagens justitieombudsmans berättelse från 2015 har man tolkat det så att kyrkomötet år 2015 vid sin behandling av initiativet, där man önskade att kyrkan skulle bereda sig inför en reform av äktenskapslagen, beslutade att prästerna inte heller efter en ändring av äktenskapslagen har rätt att viga samkönade par till äktenskap (Riksdagens justitieombudsmans berättelse från år 2015, s. 308).

³¹ RP 62/1986 rd, s. 44.

³² RP 62/1986 rd, s. 44.

³³ Se här även Kangas utlåtande, s. 23.

Vid förrättandet av en kyrklig vigsel ska prästen dessutom enligt 4 kap. 2 § i kyrkolagen och 2 kap. 1 och 18 § i kyrkoordningen förrätta vigseln till äktenskap på det sätt som fastställs i kyrkohandboken. Kyrkohandbokens bindande natur har behandlats i kapitel 2.2.2.³⁴

3.3 Felaktigt förrättad vigsel och dess påföljder för vigselförrättaren

I förarbetena till äktenskapslagen har man ansett att en civil vigselförrättare som förrättar en vigsel trots att ett hinder mot äktenskapet föreligger kan straffas i enlighet med strafflagens bestämmelser om tjänstebrott. På motsvarande sätt ansågs det att en präst i evangelisk-lutherska kyrkan kunde straffas med stöd av den då gällande kyrkolagen (635/1964).³⁵ Utifrån den gällande lagstiftningen kan det antas att åtminstone en vigsel till äktenskap som förrättats av präst i anställningsförhållande till kyrkan eller en församling i en situation där ett hinder mot äktenskap föreligger kan komma att prövas även som ett brott mot tjänsteplikten enligt 40 kap. i strafflagen (19.12.1889/39).

Bestämmelser om tjänstebrott och straffen för sådana finns i 40 kap. i strafflagen. Enligt 40 kap. 11 § 1 punkten i strafflagen avses med tjänsteman bland annat en person som står i tjänsteförhållande eller därmed jämförbart anställningsförhållande till evangelisk-lutherska kyrkan eller till en församling. Kapitlets bestämmelser om tjänstemän tillämpas också på personer som utövar offentlig makt (StraffL 40:12). Innehavaren av en prästtjänst kan anses utöva offentlig makt när han eller hon viger de förlovade till äktenskap, trots att det handlar om en privaträttslig rättshandling mellan de två parterna.³⁶

Straffbara handlingar enligt strafflagen är i första hand sådana handlingar som är som är särskilt klandervärda ur samhällets och den enskilda medborgarens perspektiv. Strafflagens 40 kap. innehåller också bestämmelser om tjänstebrott av allmän karaktär, brott mot tjänsteplikt och brott mot tjänsteplikt av oaktsamhet. Med tjänsteplikt avses en plikt som grundar sig på de bestämmelser eller föreskrifter som ska iakttas i tjänsteutövningen. Dock bestraffas enbart brott mot tjänsteplikt som är allvarligare än ringa, eftersom hotet om straff inte utsträcker sig till gärningar som är ringa (StraffL 40:10, RP 58/88 rd, s. 19, dåvarande kapitel 11 §). Lagstiftaren ansåg det inte vara ändamålsenligt att utsträcka straffbarheten till ringa brott, som inte har någon nämnvärd betydelse för vare sig skyddet av det allmänna intresset eller den enskilda individen. En sådan ringa gärning kan till exempel vara underlåtenhet att iakttä förfarandebestämmelser.³⁷

³⁴ Se även biskopsmötets redogörelse med anledning av den nya äktenskapslagen, s. 8.

³⁵ RP 62/1986 rd, s. 45. Enligt 106 § i kyrkolagen från 1964 gällde att om en präst exempelvis vägrade att utföra prästerlig tjänst, då han enligt kyrkolagen var skyldig att förrätta den, eller vigde innan lysning i behörig ordning skett eller utan lysningsbevis eller vigde dem, som ej fick ingå äktenskap med varandra, eller vid kyrkliga förrättningar avvek väsentligt från kyrkohandboken och gjorde det uppsåtligt, skulle han dömas till skiljande från prästämbetets utövning i minst en månad och högst två år. Om omständigheterna var synnerligen försvårande kunde prästen mista sitt prästämbete. Om prästen hade agerat av vårdslöshet, oaktsamhet, oförstånd eller oskicklighet eller om omständigheterna i övrigt var mildrande skulle han dömas till skiljande från ämbetets utövning för minst en månad och högst ett år. I kyrka och stat-kommitténs betänkande från år 1977 konstaterades att när en kyrklig tjänsteinnehavare gör sig skyldig till ett brott mot allmän lag är det statens domstolar som har jurisdiktion i fallet (Betänkande avgivet av kommittén för revision av kyrkolagen, I boken, s. 106 och 107). När 1994 års kyrkolag trädde i kraft indelades prästernas tjänstebrott i gärningar som faller under allmänt åtal och sådana gärningar som faller under domkapitlets tillsynsbehörighet, dvs. gärningar som omfattas av disciplinära åtgärder.

³⁶ Saarenpää, s. 39.

³⁷ Koskinen-Kulla, s. 261 och 262.

Såsom konstateras i kapitel 2.3.1 ovan gäller att de villkor och former för kyrklig vigsel till äktenskap som angetts eller föreskrivits i kyrkans interna bestämmelser inte har någon inverkan på äktenskapets giltighet, utan äktenskapet anses vara giltigt trots att det vid vigseln funnits brister i fråga om dessa villkor eller former. Således torde de i strafflagen reglerade påföljderna för brott mot tjänsteplikt inte komma i fråga för vigselförrättarens del när paret som ska vigas inte har uppfyllt de villkor som uppställs i 2 kap. 18 i kyrkoordningen eller om man vid vigseln har handlat i strid mot 4 kap. 2 § i kyrkolagen och 2 kap. 1 och 18 § i kyrkoordningen. Eventuella påföljder måste granskas utifrån kyrkolagens tjänstemannarättsliga bestämmelser.

Det blir då närmast aktuellt att tillämpa 5 kap. 3 § 3 mom. i kyrkolagen. Enligt denna bestämmelse kan en präst som handlar i strid med de skyldigheter som prästämbetet medför och i strid med prästlöftet eller försummar dem eller uppför sig på ett sätt som är olämpligt för en präst av domkapitlet beroende på sakens natur ges en skriftlig varning eller avstängas från prästämbetet för minst en och högst sex månader. Om prästens olämpliga uppförande, försummelse i prästämbetet eller uppförande i övrigt visar att han eller hon är uppenbart olämplig att verka som präst, kan domkapitlet bestämma att prästen ska förlora sitt prästämbete. Om prästen står i tjänsteförhållande till kyrkan eller en församling kan dessutom de påföljder som anges i 6 kap. 50 § i kyrkolagen komma i fråga att tillämpas.³⁸

Den påföljd som ska utmätas måste stå i rätt proportion till gärningens klandervärdhet. För att den föreskrivna påföljden ska kunna utmätas måste prästens förfarande även objektivt sett vara klandervärdt. När graden av klandervärdhet bedöms bör man således beakta om förfarandet var avsiktligt, varvid personen medvetet eller med flit agerat i strid med tjänsteplikterna för att uppnå ett visst mål, eller om det är fråga om oaktsamhet, då man snarare agerat slarvigt eller obetänksamt. I praktiken överskrids i allmänhet tröskeln för att ge en varning i det fall att tjänsteinnehavaren agerat i strid med sina tjänsteplikter eller försummat dem och en tillräcklig utredning presenteras i frågan. Med beaktande av proportionalitetsprincipen kan dock inte vilken mindre förseelse som helst – trots att den i sig kan utgöra ett klandervärdt agerande – utgöra grund för en varning enligt lagen.³⁹

Något som kan undanröja en gärnings klandervärdhet är tjänsteinnehavarens rättsvillfarelse, till exempel om han eller hon på grund av att innehållet i lagen varit svårbegripligt eller att en myndighet gett ett felaktigt råd gör misstaget att tro att gärningen är tillåten. Eftersom en präst ska känna till den egna kyrkans regler och också måste anses vara medveten om den äktenskapssyn som är rådande inom kyrkan kan det i princip inte uppstå en situation där prästen agerar i strid med 4 kap. 2 § i kyrkolagen eller 2 kap 1 och 18 § i kyrkoordningen och det skulle vara fråga om rättsvillfarelse.⁴⁰ Om påföljder för brott mot de skyldigheter som hör till prästämbetet redan tidigare ålagts samma person spelar detta också en roll i bedömningen av den nya gärningens klandervärdhet.

³⁸ Enligt KL 25:5 kompletterar förvaltningslagen kyrkolagens bestämmelser. I praktiken har man ansett att även de påföljder som anges i 53 c § i förvaltningslagen kan komma i fråga.

³⁹ Koskinen-Kulla, s. 265.

⁴⁰ Se Saarenpää, s. 40.

Sommaren 2015 vigde en präst ett par till kyrkligt äktenskap trots att ingendera av dem var medlem av Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Domkapitlet i Åbo ärkestift ansåg i sitt beslut gällande förvaltningsklagan att prästen, som inte var anställd i en prästtjänst, hade agerat i strid med 2 kap 18 § 2 mom. i kyrkoordningen och med de skyldigheter som prästämbetet medför. På basis av den erhållna utredningen ansåg domkapitlet att prästen handlat oaktsamt och även ångrat det inträffade. Gärningen medförde heller ingen skada för de vigda. Således ansåg domkapitlet att det med beaktande av all information som framkommit i fallet inte fanns anledning att utmäta straff i enlighet med 5 kap. 3 § 2 (korr. 3) mom. i kyrkolagen utan gav prästen en anmärkning för agerande som strider mot tjänsteplikterna med stöd av 53 c § i förvaltningslagen.

Bedömningen av klandervärdheten hos en gärning som strider mot prästens tjänsteplikter och påföljden med anledning därav ankommer både med stöd av 5 kap. 3 § och 6 kap 50 och 59 § i kyrkolagen på domkapitlet. Detta kan leda till att i situationer där en präst viger personer till äktenskap i strid med kyrkans rådande äktenskapssyn kan gärningens klandervärdhet bedömas på olika sätt i olika stift. Ur ett likställighetsperspektiv borde dock de eventuella påföljderna för samma slags gärning i strid mot tjänsteplikten vara så lika som möjligt.

4 Statens inställning till kyrkans egna villkor för kyrklig vigsel

Såväl i diskussioner som förts med experter som i de begäranden om utlåtanden som sänts till juridiskt sakkunniga har man bett experterna bedöma hur staten kommer att förhålla sig till de villkor för kyrklig vigsel som kyrkan uppställt för sig.

När riksdagen behandlade det medborgarinitiativ som ledde till den könsneutrala äktenskapslagen konstaterade riksdagens lagutskott att initiativet inte påverkar religionsfriheten. När medborgarinitiativet behandlades sågs det som en självklarhet att man inte ingriper i innehållet i 16 § i äktenskapslagen. Kyrkan och övriga religiösa samfund kan i sin vigselpraxis fortsättningsvis avvika från äktenskapslagens huvudregel och enbart viga personer av olika kön. Äktenskapslagens princip om att inte ingripa i religiösa samfunds läror om äktenskap och bestämmelsen i äktenskapslagens 16 § tryggar kyrkans autonomi att själv besluta i ärendet. Kyrkohandboken är en tillräckligt hög nivå för att reglera frågan, särskilt eftersom den baserar sig på lag.⁴¹

För närvarande föreligger det inte heller något perspektiv relaterat till de grundläggande fri- och rättigheterna som skulle kräva att kyrkan måste ändra sin äktenskapssyn och sin vigselpraxis i enlighet med denna. Det vore bra om lagstiftningen och den övriga regleringen så långt som möjligt var samstämmiga.⁴²

Förändringar i omvärlden samt det faktum att äktenskap, så som termen definieras i äktenskapslagstiftningen, inte längre refererar enbart till ett parförhållande mellan en man och en kvinna innebär att kyrkan ställs inför interna påtryckningar att omvärdera sin egen praxis.⁴³ I de diskussioner som förts betonades också att en utveckling som skulle resultera i att kyrkan beslutade sig för att avstå från sin rätt att viga till kyrkligt äktenskap inte är särskilt önskvärd. Detta vore en avsevärd förändring som skulle ge upphov till ett behov av lagstiftningsändringar och som skulle ta tid att genomföra, exempelvis med avseende på magistraternas resurser.

⁴¹ Viljanen konstaterar i sitt utlåtande att det lagstiftningsmässigt inte är uteslutet att ärendet inom evangelisk-lutherska kyrkan i praktiken uteslutande behandlas i kyrkohandboken. Men eftersom villkoren för vigsel till äktenskap i övrigt regleras i kyrkoordningen kan läget inte anses vara helt entydigt ur den rättsliga regleringens perspektiv. Målet bör vara att villkoren för vigsel till äktenskap ska framgå ur de relevanta bestämmelserna i kyrkoordningen. Samtidigt anser han att det är möjligt att kyrklig vigsel kan utsträckas till att omfatta även samkönade par genom en ändring av kyrkohandboken utan att man behöver ändra kyrkoordningens bestämmelser om vigsel till äktenskap (utlåtande, s. 45).

⁴² Saarenpää, s. 40 och se även Viljanen, s. 41 och 45.

⁴³ Viljanen, s. 46.

5 Sammandrag

- Äktenskapslagen innehåller en princip som bygger på religionsfrihet och som innebär att man inte ska ingripa i religiösa samfunds läror om äktenskap. 16 § i äktenskapslagen tryggar kyrkans autonomi att själv besluta om sin vigselpraxis. Denna autonomi som kyrkan och övriga religiösa samfund har ändrades inte i samband med godkännandet av den könsneutrala äktenskapslagen. Den könsneutrala äktenskapslagen som träder i kraft i mars 2017 förpliktar inte prästerna att viga personer av samma kön till äktenskap.
- När en präst förrättar vigsel till kyrkligt äktenskap är han eller hon förpliktad att förutom äktenskapslagen även iaktta de villkor och former för kyrklig vigsel som finns i 4 kap. 2 § i kyrkolagen och 2 kap.18 § i kyrkoordningen. Vigsel till kyrkligt äktenskap ska förrättas på det sätt som bestäms i kyrkohandboken. Biskopsmötet och kyrkomötets konstitutionsutskott har ansett att kyrkohandbokens frågor är bindande för den präst som utför förrättningen och att han eller hon inte på eget bevåg kan ändra formuleringen av dem. Däremot har prästen själv rätt att utöva inflytande i fråga om vissa delar av formuläret, såsom i fråga om bibeltexterna, talet och förbönen.
- Enligt äktenskapslagen är en vigsel giltig om man vid vigseln har iakttagit de villkor och former som fastställs i äktenskapslagen. Äktenskapslagen integritetsprincip innebär också att en underlåtelse att iaktta kyrkans interna bestämmelser och föreskrifter inte gör äktenskapet ogiltigt. Brister i förutsättningarna för kyrklig vigsel eller underlåtelse att iaktta formkrav som kyrkan själv uppställt för sig innebär inga påföljder för dem som vigs. Att äktenskapet registreras i befolkningsdatasystemet har ingen betydelse för äktenskapets giltighet.
- En präst som agerat i strid med de skyldigheter som prästämbetet medför när han eller hon har förrättat en vigsel kan få sitt agerande prövat med avseende på kyrkolagens tjänstemannarättsliga bestämmelser. Det blir då närmast en fråga om tillämpande av 5 kap. 3 § 3 mom. i kyrkolagen. Den påföljd som ska utmätas måste stå i rätt proportion till gärningens klandervärdhet. Bedömningen av hur klandervärd en gärning som strider mot en prästs tjänsteplikt är och vilken påföljd som kan bli aktuell ankommer på domkapitlet.

Källor

Riksdagens handlingar

Regeringens proposition till Riksdagen med förslag till lagar om ändring av äktenskapslagen och därtill anslutna lagar RP 62/1986 rd. Samt lagutskottets betänkande nr 14 med anledning av regeringens proposition med förslag till lagar om ändring av äktenskapslagen och därtill anslutna lagar, LaUB 14/1986 rd.

Lagutskottets betänkande 1/2009 rd om regeringens proposition med förslag till lagar om ändring av 2 kap. 7 och 10 § i strafflagen och av statstjänstemannalagen, RP 33/2008 rd

Medborgarinitiativ till riksdagen gällande en ändring av äktenskapslagen, lagen om registrerade partnerskap och lagen om fastställande av transsexuella personers könstillhörighet, MI 3/2013 rd, Ö 10/2013 rd samt de därtill anslutna:

- Lagutskottets betänkande 14/2014 rd; samt sakkunnigutlåtanden till lagutskottet: Professor Mikael Hidén, Professor Veli-Pekka Viljanen och Justitieministeriet
- Stora utskottets betänkande 2/2014 rd
- Riksdagens skrivelse 41/2014 rd

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring av kyrkolagen, RP 41/2012 rd

Regeringens proposition till riksdagen med förslag till diskrimineringslag och vissa lagar som har samband till den, RP 19/2014 rd

Förarbeten till den kyrkliga beredningen

Betänkande avgivet av kommittén för revision av kyrkolagen I och II boken, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Serie A 1988:2

Betänkande av utskottet för revision av kyrkolagen 1/1999

Partnerskapslagens följder för kyrkan – biskopsmötets utredning till kyrkomötet 2010, Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland, Serie B 2010:1

Biskopsmötets utlåtande 1/2014 till kyrkomötets handboksutskott: Ombudsinitiativ 2/2014 ”Tillfölgande av alternativ i formuläret för vigsel till äktenskap i de fall där den ena eller båda parterna har barn”.

Konstitutionsutskottets utlåtande 1/2014 till handboksutskottet om ombudsinitiativ 2/2014: Tillfölgande av alternativ i formuläret för vigsel till äktenskap i de fall där den ena eller båda parterna har barn.

Biskopsmötets redogörelse med anledning av den nya äktenskapslagen, 31.8.2016.

Litteratur och annat material

<i>Kangas, Urpo</i>	Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet, 2013
<i>Koskinen, Seppo – Kulla, Heikki</i>	Virkamiesoikeuden perusteet, 2013
<i>Melander, Sakari</i>	Rikosoikeuden peruskysymyksiä – vastuuoppi, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, 2010

